

Hans Anten

Een literair zelfportret in brieven

Hendrik de Vries, *Brieven aan H. Marsman, Roel Houwink en Arthur Lehning, 1922-1939*. Bezorgd, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Sjoerd van Faassen. Hilversum: Verloren, 2016. 215 p., ill. (Achter het Boek, 44). ISBN 978-90-8704-615-6. Prijs: € 22,00.

Met de in 2016 verschenen leeseditie van brieven van Hendrik de Vries (1896-1989) aan zijn iets jongere generatiegenoten H. Marsman (1899-1940), Roel Houwink (1899-1987) en Arthur Lehning (1899-2000) is het drieluik van correspondentie-uitgaven voltooid waarin de Groningse dichter onmiskenbaar de centrale figuur is. In 2013 kwam zijn correspondentie met Constant van Wessem uit en in 2015 die met J. Slauerhoff.¹ Ook in deze publicaties domineert De Vries volkomen. Gezien het grote aantal brieven van hem, de omvang ervan en de op hemzelf en zijn werk gerichte inhoud spelen in deze briefwisselingen de geadresseerden slechts een bijrol. De brieven van het gehele corpus bestrijken grotendeels de periode van het interbellum en hebben primair betrekking op de poëzie van De Vries en vroege manifestaties in de Nederlandse literatuur van wat later de historische avant-garde is genoemd. Van het engagement dat aan dat modernisme verbonden kan worden is in deze correspondenties niet of nauwelijks sprake. De buitenwereld is hier een opvallende afwezige. De Grote Oorlog, De Spaanse burgeroorlog, de economische crisis, werkloosheid, sociale onrust, het opkomend fascisme en nationaal-socialisme: het zijn onderwerpen waarover niet geschreven wordt. Ook over particuliere aangelegenheden die niets met literatuur te maken hebben wordt gezwegen, althans in deze correspondentie met Marsman en Houwink. ‘Vooral is het van belang’, schrijft hij Marsman, ‘[...] dat kunstenaars elkaar *als zoodanig* en niet te veel als mensch leren kennen; de zwakheden en schaduwzijden komen dan steeds meer op de voorgrond, hebben de schijn van ontmaskering en leiden grondig op een dwaalspoor’ (149). In zijn brieven aan Marsman en Houwink heeft De Vries zich aan deze stelregel gehouden, maar in zijn brieven aan Van Wessem en Slauerhoff blijven schaduwzijden allerminst onbesproken. Met een vergaande vrijmoedigheid en openhartigheid weidt hij daar wèl uit over ‘psychische en sexuele complexen’ als bijvoorbeeld zijn manische depressiviteit, suïcidale neigingen, sadomasochistische visioenen en de ‘maatschappelijk-onmogelijke’ passie voor ‘kleine vriendinnetjes’ van acht tot tien jaar. Die confidentialiteit heeft alles te maken met de status van deze *epistolaire* vrienden: Van Wessem zag hij als zijn beoogd biograaf en Slauerhoff sprak hij zo aan vanwege diens expertise als aspirant-arts.

De nevenschikking in de titel van het laatste correspondentieboek zou ten onrechte de suggestie kunnen wekken van een gelijkmatige verdeling. Van de 48 brieven en briefkaarten

¹ H. de Vries & C. van Wessem, *Brieven 1919-1952*. Bezorgd, ingeleid en van aantekeningen voorzien door J. van der Vegt. Hilversum, 2013; H. de Vries & J. Slauerhoff, *Brieven 1923-1932*. Bezorgd, ingeleid en van aantekeningen voorzien door J. van der Vegt. Hilversum, 2015.

zijn er 33 gericht aan Marsman, 8 aan Houwink, 5 aan Marsman en Houwink (met elkaar bevriend en beiden woonachtig te Zeist) en slechts 2 aan Lehning. Naast de brieven van De Vries zijn 4 getraceerde ultrakorte zakelijke brieven van Marsman aan De Vries opgenomen. Van Houwink noch Lehning zijn brieven aan De Vries bekend, schrijft Sjoerd van Faassen in de Verantwoording (190). Daarmee in strijd is dan de bewering op bladzijde 193 dat enkele tegenbrieven van Houwink bewaard zijn. Het grootste deel van dit corpus en de langste missiven – de meest omvangrijke heeft 8 pagina's in druk -, zijn verzonden in de eerste vier jaar van de correspondentie: voor de jaren 1922-1925 zijn dat 32 documenten; na een cesuur van twee jaar volgen 4 brieven voor de periode 1927-1928 en na een hiaat van acht jaar nog 12 brieven voor de periode 1936-1939.

Als de correspondentie in januari 1922 begint heeft De Vries al enige renomme in de kring van *Het Getij*, het tijdschrift waarin tussen 1917 en 1922 de literatuurvernieuwing van het overwegend gematigde modernisme in tal van varianten haar beslag kreeg in bijdragen van onder anderen Herman van den Bergh, J. Slauerhoff, Constant van Wessem, Theo van Doesburg en Roel Houwink. De Vries debuteerde met poëzie in 1918 in *Het Getij* en werd een geregelde medewerker van dat blad. In *De jongeren. Bloemlezing uit het werk der jongste Nederlandsche dichters* (1919) was hij met vier gedichten vertegenwoordigd en in 1920 verscheen *De nacht*, zijn eerste bundel, en twee jaar later de bundel *Vlamrood*. De drie jaar oudere De Vries kon zo voor Marsman en Houwink een literaire leidsman worden in de voorbereiding van hun debuut in boekvorm: *Verzen* van Marsman in 1923 en *Novellen (1920-'22)* van Houwink in 1924. Van beide jonge woordvoerders van het literair modernisme in proza, poëzie, kritieken en essays krijgt De Vries ter beoordeling teksten in handschrift toegestuurd. Het uitvoerig en gedetailleerd antwoord vormt een substantieel deel van de brieven die hij tussen 1922 en 1925 schrijft, daartoe niet weinig gestimuleerd door Marsmans artikel 'Divagatie' in *Den Gulden Winckel* van december 1921. Daar voerde hij De Vries op te midden van een illustre internationaal gezelschap:

Natuurlijk: er zijn in Holland enkele (heel enkele!) talenten [...]: zij zijn op eenigerlei wijze wat en kunnen wat, slagen soms bijna...maar waar, behalve overgangen (v.d. Bergh – die alles kan en schoon geen heros, schier een halfgod is – en de Vries, hoewel, beide: in-zichzelf-compleet) en mij [...] vindt ge een tegenhanger van, zeg maar: Trakl, Stramm, Heynicke, Kasack (zelfs) of Edschmid, Kornfeld, Kaiser (desnoods) – ganschelijk gezwegen van 'cubisten': Apollinaire, Cendrars, Dermée? – Waar? Echter: aan de spits aller modernen – van gansch de wereld – staan, hier, in Holland, de aestheticus Theo van Doesburg [...] en de dichter-aestheticus I.K. Bonset.

Een opvallend aspect van De Vries' 'versanalyse' zijn de frequent gemaakte vergelijkingen met poëzie van voorgangers als Herman van den Bergh, Karel van de Woestijne en A. Roland Holst om de uniciteit of het gebrek aan originaliteit van Marsmans gedichten te belichten. Uitgaande van het adagium dat techniek 'geen sieraad, maar eisch' is (138), gaat zijn aandacht voornamelijk uit naar maat, rijm en andere klankherhalingen. Daarbij hanteert De Vries zijn eigen wetten, zoals voor de repetitie van prefixen: 'ont...mag herhaald worden, on...niet, ver...zelfs bij voorkeur.' (136), en voor een genuanceerd systeem van letter-kleur synesthesie: 'a = blauw, e = neutraal grijs, naar het witte, i = fel licht, of blikachtig mat, ie = meer koperachtig, o (van lot) = grijs, o (van mom) = donkerblauw, oo zwart, oe nog dieper, eu = bruingeel, soms, ui = uienkleur (associatie?) au = blauwgrijs, y = ui' (77-78). Kanttekeningen worden ook gemaakt bij het gebruik van beeldspraak, bijvoorbeeld in het

befaamde stedengedicht 'Berlijn': "'een blauw paard van Marc" is dat toelaatbaar? Mag een kunstwerk andere kunst veronderstellen?' (99)

Schrijvend over de poëzie van Marsman en het proza en de kritieken van Houwink komt De Vries haast vanzelf op het onderwerp dat in zijn brieven centraal staat: zijn eigen poëzie *in statu nascendi*. Bij uitzondering verontschuldigt hij zich daarvoor: 'Neem me niet kwalijk dat ik het meest over mijzelf schrijf: het is een voorbijgaande zwakte (overladings-)verschijnsel' (108). Mij dunkt dat de tijdelijkheid van die eigenschap door de drie brievenedities niet wordt bevestigd. In de vroege brieven over zijn gedichten komt telkens de vraag aan de orde aan welke stroming die het beste gerelateerd kunnen worden. De veelheid aan opties – kubisme, dadaïsme, expressionisme, futurisme, constructivisme – maakt nog eens duidelijk dat het modernisme van *Het Getij* getypeerd moet worden als heterogeen en diffuus. In de laatste fase van de correspondentie zijn de rollen omgedraaid: het is dan De Vries die voor de samenstelling van zijn verzamelbundel *Nergal* (1937) Marsman uitgebreid consulteert over de keuze van de gedichten, over weglatingen en toevoegingen, over herschikkingen, varianten, titel en ondertitels, de plaats van blanco bladen, het arrangement van het geheel en de annonce.

Als bekend verloor *Het Getij* in de loop van 1922 zijn modernistische signatuur door de breuk tussen de behoudende redacteur-eigenaar Ernst Groenevelt en gezichtsbepalende medewerkers als Van Wessem, Slauerhoff, Houwink en Van Doesburg, terwijl Van den Bergh al in 1921 was opgestapt. Allen staakten hun medewerking, maar De Vries bleef tot het einde in 1924 in *Het Getij* publiceren. En die keuze moet hij tegenover zijn literaire vrienden verdedigen, zoals reeds bleek uit de correspondentie met Van Wessem en Slauerhoff. Ook in het laatste brievenboek komt dit thema terug. Al in de eerste brief aan Marsman, in maart 1922 nog aangeschreven met 'Zeer Geachte Heer Marsman!', noemt hij 'die decentralisatie van de jongeren' ellendig (30). Maar hij wil zich niet 'als een kwajongen' laten tiranniseren teneinde duidelijk partij te kiezen en hij beroept zich op het 'veel-facettig karakter' van zijn aanleg, waardoor het voor hem onmogelijk is 'een van beide partijen de rug toe te draaien' (83). Dat zijn sympathie meer aan de kant van Groenevelt ligt, zegt hij in een brief van begin 1923 aan Marsman en Houwink niet goed te kunnen verklaren. Editeur Jan van der Vegt heeft er in de briefwisseling met Slauerhoff op gewezen dat een deel van de verklaring voor De Vries' loyaliteit jegens Groenevelt gelegen kan zijn in zijn toenmalige overtuiging dat hij aan hem zijn debuut in *Het Getij* te danken had. Pas jaren later kwam De Vries erachter dat Van Wessem hem had laten debuten.

De brieven van De Vries aan Marsman en Houwink ontlenen hun betekenis vooral aan het inzicht dat ze geven in de poëtische opvattingen van De Vries en in het ontstaan van enkele van zijn bundels. Daarnaast zijn ze van belang voor de geschiedschrijving van het veelzijdige modernisme in de context van traditie en vernieuwing zoals dat gestalte kreeg in *Het Getij*. Voor de sociaal onhandige, mensenschuwe De Vries was de brief het middel om vanuit het relatieve isolement van het hoge noorden zijn ideeën over literatuur te afficheren en zijn werk onder de aandacht te brengen. Bovendien moest hij niets hebben van de ambiance van kroeg of sociëteit bij gebrek aan ernst aldaar. Omgang 'van kunstenaars in massa, of althans van meer dan 2 tegelijk' vindt hij verderfelijk, zo schrijft hij Marsman, 'omdat de conversatie dan altijd iets oppervlakkigs krijgt, en omdat er dan cooperatieve zelfoverschatting ontstaat. Omgang met enkele kunstenaars, mits met lange tusschenpoozen, is daarentegen zeer nuttig, echter ook bij voorkeur niet in de vergistende sfeer van cafe's e.d.' (149).

De dikwijls lange epistolaire betogen van De Vries vormen voor de huidige lezer

allesbehalve gemakkelijke lectuur, onder meer vanwege het idiolectische taalgebruik, de eigenzinnigheid van zijn poëtische principes en de enorme concentratie aan citaten en verwijzingen naar teksten, personen, personages, titels en gebeurtenissen. Men kan uitgeverij Verloren dan ook erkentelijk zijn voor de publicatie van deze correspondenties, die voor een select publiek toegankelijk zijn gemaakt door een extensieve bezorging met een informatieve literair-historische inleiding en een grondige biografische en bibliografische annotatie, van De Vries' biograaf Jan van der Vegt voor de briefwisselingen met Van Wessem en Slauerhoff en van Sjoerd van Faassen voor de brieven aan Marsman, Houwink en Lehning.

Uit: *Spiegel der Letteren* 59 (2017), 4, p. 572-575.